

УДК 811.111'42

**СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ АГОНАЛЬНОСТІ
В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

**SEMANTIC AND PRAGMATIC PECULIARITIES OF THE CATEGORY AGON
IN THE ENGLISH-SPEAKING POLITICAL DISCOURSE**

Матковська М.В.,
*доцент кафедри англійської мови
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка*

Стаття присвячена способам реалізації категорії агональності в англomовному політичному дискурсі. Автор досліджує мовні засоби для її вираження у відповідному дискурсі. Стає очевидним, що політика – це сфера агонального мислення, сфера побуту агональних мовних ідеалів. Семантичні та прагматичні особливості категорії агональності розглядаються крізь призму основних функцій політичного дискурсу, а саме інформативної функції та функції впливу. У результаті висвітлено актуальну проблему маніпулятивного потенціалу англomовного політичного дискурсу, тобто мовленнєві тактики і стратегії категорії агональності.

Ключові слова: політичний дискурс, категорія агональності, семантика, прагматика, інтенція, мовленнєві тактики і стратегії.

Статья посвящена способам реализации категории агональности в англоязычном политическом дискурсе. Автор исследует языковые средства для ее выражения в соответствующем дискурсе. Очевидно, что политика – это сфера агонального мышления, сфера агональных языковых идеалов. Семантико-прагматические особенности категории агональности рассматриваются сквозь призму основных функций политического дискурса, а именно информационной функции и функции влияния. В результате освещена актуальная проблема манипуляционного потенциала англоязычного политического дискурса, то есть речевые тактики и стратегии категории агональности.

Ключевые слова: политический дискурс, категория агональности, семантика, прагматика, интенция, речевые тактики и стратегии.

This paper is devoted to an outline analysis of the category *agon* in the political discourse and how its tactics and strategies frame the scenes of linguistic actions. Linguistic means of expressing *agon* have been taken into consideration as well. It is obvious that the policy is the sphere of *agon* thinking and speaking ideals. Semantic and pragmatic peculiarities of the given category have been identified over the prism of the political discourse main functions, namely informative and influential ones. Consequently, the actual problem of manipulative potentiality of the English-speaking political discourse has been clarified, i.e. the tactics and strategies of the *agon* category.

Key words: political discourse, *agon* category, semantics, pragmatics, intention, speech tactics and strategies.

Постановка проблеми. Проблема постструктуралістського трактування ментальності як дискурсу торкається аналізу способів знакового становлення соціокультурних уявлень з урахуванням значущості опредметненої в мові ідеологічної сітки, специфічного «фільтру», який та чи інша політична група встановлює між індивідом і реальністю, спонукаючи його думати у визначених категоріях, помічати й оцінювати лише такі аспекти дійсності, які визначені як важливі та суттєві. Картина світу, що формується в результаті такого вибіркового світосприйняття, являє собою скоріше концепт (а не образ) реальності, що детермінує форми взаємодії з нею.

Мовна природа свідомості зводить увесь універсум культури до набору дискурсивних практик, а створювані при цьому тексти – сутність докорінних феноменів людського існування. Дискурс одним своїм боком звертається до зовнішньої прагматичної ситуації, а іншим – до ментальних процесів суб'єкта: етнографічних, психологічних і соціокультурних правил і стратегій розуміння та породження мовлення.

Можна стверджувати про входження тексту в життєву ситуацію, про дискурс як мову в контексті суб'єктивної реальності й об'єктивної дійсності, про мову, занурену в життя й таку, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент взаємодії людей і механізмів їхньої свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інтенція боротьби за владу – це специфічна характеристика політичного дискурсу, особливості якого останніми роками активно обговорюють різні дослідники, такі як В.Н. Базильов, А.Н. Баранов, Н.А. Безменова, О.І. Воробйова, В.З. Дем'янков, О.П. Єрмакова, Е.А. Земська, Е.Г. Казакевич, В.І. Карасик, Ю.Н. Караулов, В.Г. Костомаров, Л.П. Крисін, Н.А. Купіна, П.Б. Паршин, В.В. Петров, Г.Г. Почепцов, П. Серіо, Ю.А. Сорокін, Ю.Б. Феденєва, А.П. Чудінов, В.Н. Шапошніков, В.І. Шаховський, Е.Й. Шейгал та ін.

Інтенція боротьби за владу відображається в такій властивості політичного дискурсу, що називається *агональність* (від гр. агон «змагання»), «боротьба двох ідей, які захищають сторони, що суперничають, причому боротьба азартна, жагуча» [2, с. 68]. Отже, мова може бути сприйнята і здійснена як боротьба, причому боротьба й перемога становлять головну мету спілкування.

А.Ф. Лосєв виділяє два типи відносин в інституційній сфері спілкування: 1) гармонізуючий (основу якого становлять істина й згода);

2) агональний (в основі – боротьба й перемога) [2, с. 51]. У політичній комунікації, у зв'язку із цим, мова може бути зрозуміла й здійснена як боротьба. Отже, політичний дискурс являє собою демонстрацію боротьби, агона: «Запекла боротьба за владу розігрується як змагання, як великі національні ігри, для яких важливі певні іміджі, форми прояву мовної агресії тощо» [4, с. 24].

Постановка завдання. Мета статті – характеристика когнітивно-мовленнєвих особливостей стратегій і тактик категорії агональності, що використовувались політичним діячем Дональдом Трампом у боротьбі за владу в англomовному політичному дискурсі, й ототожнення відповідної категорії з особливою значеннєвою універсалією, що специфічно відображає об'єктивно існуюче протистояння різних політичних груп за допомогою створення максимально позитивної репрезентації власної політики суб'єкта дискурсу на тлі негативного образу його політичного опонента.

Виклад основного матеріалу. Дослідження викликане інтересом до ментальних структур політичної свідомості, а досліджуваний дискурс належить до політичних реалій сучасності. Функція «автора» визначається не спонтанною атрибуцією дискурсу його творця, а серією специфічних і складних операцій, що детермінують універсум дискурсу. Відповідно, вивчаючи структуру, функціонування, правила створення дискурсу, ми можемо опосередковано вивчати структуру, функціонування, принципи конструювання картини світу в індивідуальній або колективній свідомості.

Герменевтичне дослідження політичного дискурсу має в основі положення про змістовий характер комунікації, відповідно до якого суб'єкти дискурсу розглядаються як рефлектуючі мовні особистості, які реалізують діяльність розуміння як двоспрямовану діяльність, пов'язану з продукцією й рецепцією змістів і визначальною інтенційною зумовленістю вибору текстових засобів змістоутворення [3, с. 27].

Загалом для англomовного політичного дискурсу характерною є тенденція дифамації політичного опонента й створення власного позитивного образу, що визначає переважне звертання суб'єктів дискурсу до антитез, метафор «rорег» і метонімії, які слугують інтенсифікації протиставлення, що виражається реалізацією категорії *агональності*. При цьому, крім переваги стратегії дифамації опонента, виявляється переважне звертання до використання тактики дискредитації опонента. Останній, як правило, з'являється в образі невідомої, негативної сили, що створює

погрозу процвітанню нації й усього світу, корелятом останньої в дискурсі стають метонімічні поняття «evil» або «evil forces», що багато в чому відображає специфіку протестантської ідеології. Саме на цю силу в англійському політичному дискурсі покладається відповідальність за всі лиха, нещастя й невдачі, що осягли країну та світ. *e. g. Let us no longer blind ourselves to the undeniable facts that evil forces which have crushed and undermined and corrupted so many others are already within our gates* [5, p. 1].

Звернення до засобів метафоризації в цьому випадку сприяє інтенсифікації значення «небезпека», що досягається за допомогою супровідного метонімічного образу «evil forces» розгорнутого експлікуючого визначення, яке містить перерахування негативних дій опонента, побудоване за принципом наростання. Образу опонента протиставляється метафоричне подання власної країни як «дому» («within our gates»), пов'язане з актуалізацією значення «спокій, благополуччя». Створення контрасту за рахунок конструювання полярних репрезентацій забезпечує реалізацію непрямого переконання реципієнтів у необхідності запобігання втручанню опонента у внутрішні справи держави.

На мовленнєвому рівні виявляється, що обраний комунікантами спосіб спілкування характеризується наявністю протиборчих сторін (агональність, як і усіляка боротьба, не може бути реалізована без суперника), а також наявністю адресата – спостерігача (агон – це, крім боротьби, і театральне видовище, немислиме без глядачів).

Під впливом фактора «наявність протиборчих сторін» мовець змушений обрати такий план оптимальної реалізації мовних намірів, у результаті застосування якого можна максимально зменшити значимість статусу співрозмовника (Sb – 2), тобто розгорнути позиції свого політичного супротивника, й максимально збільшити значимість свого статусу, тобто підняти себе (Sb – 1) [3, с. 128].

Наявність же адресата – спостерігача – визначає можливість «гри на глядача», яким є потенційний виборець, тобто Sb – 3. Мовець прагне зробити процес спілкування більше видовищним, викликати емоційні відгуки й тим самим заволокти адресата – спостерігача, який сприймає «політичні події як яесь дійство, що розігрується для нього», у процес гри, зробити його співучасником [4, с. 23].

Під впливом цих факторів, як відзначалося вище, у політичному дискурсі формуються три стратегії: 1) стратегія на зниження; 2) стратегія на підвищення; 3) стратегія театральності [3, с. 172].

Під комунікативною стратегією розуміється план оптимальної реалізації комунікативних намірів, що враховує об'єктивні й суб'єктивні фактори та умови, в яких протікає акт комунікації і які, у свою чергу, зумовлюють не тільки зовнішню та внутрішню структуру тексту, а й використання певних мовних засобів [1, с. 13].

Кожна стратегія політичного дискурсу реалізується завдяки використанню певного набору тактик. Під тактиками в дослідженні розуміється сукупність прийомів, що обумовлюють застосування мовних засобів [1, с. 16]. Розглянемо докладніше використання тактик під час реалізації стратегій політичного дискурсу.

Спрямованість на суперника, прагнення розвінчати його позиції передбачають стратегію «гри на зниження». Реалізується ця стратегія через такі тактики:

1. Тактика аналіз – «мінус» – розгляд або розбір ситуації, заснований на фактах, що припускає вираження негативного ставлення до описуваного, а також до людей, їхніх дій і вчинків.

2. Тактика обвинувачення – приписування кому-небудь якої-небудь провини, визнання винним у чому-небудь, а також розкриття, виявлення чієїсь неординарних дій, намірів, якостей.

3. Тактика безособового обвинувачення – обвинувачення, при якому не вказуються винуватці засуджуваних дій або вчинків, тобто ті особи, чие зловживання, таємні задуми тощо стають предметом відкритого обговорення й осуду.

4. Тактика викриття – приведення з метою викриття фактів та аргументів, що роблять очевидною провину, злочинність кого-небудь.

5. Тактика образи – заподіяння образи, приниження кого-небудь, що супроводжується експлікацією емоційного складового компонента замість наведення доказів.

У результаті аналізу тактик, що репрезентують стратегію на зниження, можна зробити висновок, що їх загальною рисою є як експліцитне, так й імпліцитне вираження негативного ставлення мовця (Sb – 1) не тільки до предмета обговорення, а й до адресата (Sb – 2). Вибір стратегії на зниження відбиває наявність у мовця установки негативного характеру, оскільки адресат найчастіше є політичним супротивником, опонентом [1, с. 13]. Крім того, варто зазначити, що протиборство учасників детермінує активність, спрямовану на оволодіння комунікативною ініціативою. У результаті дії цієї установки чітко простежується прагнення мовця дискредитувати опонента [1, с. 5–20].

Прагнення мовця підняти себе над суперниками передбачає стратегію, спрямовану на підви-

щення. Ця стратегія відображає прагнення мовця максимально збільшити значимість власного статусу. Реалізується стратегія на підвищення завдяки використанню таких тактик:

1. Тактика аналіз – «плюс» – розгляд або розбір ситуації, заснований на фактах, що передбачає імпліцитне вираження позитивного ставлення мовця до описуваної ситуації.

2. Тактика презентації – представлення когонебудь у привабливому вигляді.

3. Тактика прихованої самопрезентації – виражене непрямом, без прямої вказівки на об'єкт позитивного оцінювання, подання мовцем себе в привабливому, вигідному йому світлі.

4. Тактика відведення критики – наведення з метою доказу невинності аргументів і/або фактів, за допомогою яких можна пояснити (виправдати) які-небудь дії та вчинки.

5. Тактика самовиправдання – заперечення негативних суджень про об'єкт критики і його причетність до того, чому дається негативна оцінка.

Наявність у політичному дискурсі адресата-спостерігача зумовлює реалізацію стратегії театральності – «театральний» підхід до ситуації, що подає її «трактування як драми, де люди намагаються справити один на одного певне враження» [1, с. 17–19].

Фактор аудиторії (Sb – 3), яку мовець постійно враховує, визначає існування стратегії театральності в політичному дискурсі. Як й інші стратегії, вона представлена певним набором тактик:

1. Тактика спонукання – заклик до якої-небудь дії, до прийняття точки зору.

2. Тактика кооперації – такий спосіб звертання до адресата, за допомогою якого мовець конструює образ останнього, апелюючи до ідей і цінностей, носієм яких він (на думку мовця) є.

3. Тактика розмежування – виявлення розходжень і відмінностей у позиціях і думках.

4. Тактика інформування – приведення даних і фактів, що не супроводжується вираженням ставлення мовця.

5. Тактика обіцянки – добровільне зобов'язання зробити що-небудь.

6. Тактика прогнозування – пророкування, судження про подальший плин, розвиток чогонебудь на підставі інтерпретації різних наявних даних.

7. Тактика попередження – застереження, що випереджає повідомлення про можливі події, дії, ситуації тощо.

8. Тактика іронізування – здійснення впливу за рахунок контрасту між виголошеним і тим, що мається на увазі.

9. Тактика провокації – підбурювання когонебудь до таких дій, які можуть викликати важкі для нього наслідки.

Продемонструємо використання мовних засобів для вираження агональності в політичному дискурсі, проаналізувавши виступ Дональда Трампа. Дональд Трамп починає свій виступ, активізуючи тактику кооперації стратегії театральності, для реалізації якої використовує прийом «ми – інклюзивне»: *e. g. This is a timely address. Whatever else people disagree upon in America today, they at least agree on one point: America is in the midst of a profound debate about its future* [5, p. 2].

Можна констатувати, що в основу маніпуляції покладено створення ілюзії входження слухача в особисту сферу мовця. Адресант, говорячи «our people, we experienced», акцентує увагу на ідеї спільності, що поєднує значення наведених вище лексем, тим самим навмисно збільшуючи кількість власних прихильників, щоб нав'язати слухачеві думку, що «проблеми Америки загальні для всіх, нас багато й ми впораємося з ними». Також цій меті слугує обраний адресантом вокатив «with your permission», звертання до якого покликає підкреслити рівність мовця та слухачів у статусному відношенні, тобто об'єднати у світі «своїх». Такого роду невіддільність слухачів від мовця дає останньому змогу подавати інформацію таким чином, що повідомлення сприймається так: «Є якась значна подія, до якої ми підходимо разом. Отже, майбутнє в нас загальне, а значить, проблеми, які існують, можна вирішити тільки спільно й ніяк інакше». Так спікер імпліцитно підводить слухачів до думки про нероздільність їхнього майбутнього, про неможливість існування один без одного. Ця ідея підтримується використанням граматичних засобів («We are living through...»), що репрезентують ми – інклюзивне. Вищевказані мовні засоби вибудовані в паралельні синтаксичні конструкції, завдяки чому мовцем реалізується прийом синтаксичного паралелізму з метою створення сугестивності. *e. g. This is a union of values, of solidarity between nations and people, ... we live as citizens. The idea of America, united and working together, is essential for our nations to be strong enough to keep our place in this world* [5, p. 5].

Так, спікер, коли промовляє наведені речення, структурує свідомість слухачів за допомогою сполучення двох метафоричних моделей: моделі будинку/дому та моделі шляху/дороги («We are living through, space in which we live as citizens, our place in this world»). Метафора будинку тра-

диційно пов'язана з позитивним прагматичним змістом: будинок – це сховище від життєвих негод, сімейне вогнище, символ фундаментальних моральних цінностей. Однак у цьому контексті ця метафорична модель пов'язана з метафорою шляху/дороги, тобто чогось нового, невідомого, тому відбувається актуалізація вектора тривожності, що стимулює виникнення бажання бути захищеним, знайти підтримку. Саме на задоволення цього бажання спрямований прийом, що описаний вище, щодо використання лексем зі значенням спільності. Мовець тим самим сигналізує слухачу: «Ти не один, ми разом, я тобі допоможу».

Під час використання лексем, що позначають реалії, які мають найвищу цінність для людини (благополучне майбутнє, благополуччя дітей та онуків), ідею загальності, що сформована на початку тексту, у свідомості слухачів накладається думка про значущість, важливість, вирішальну роль усього, що відбувається, а отже, і всього, про що піде мова далі. При цьому майбутнє подається в нерозривному зв'язку зі справами, діями, але справами, діями – спільними. Отже, завдання цієї частини виступу – привести слухачів до усвідомлення безумовної значимості моменту, підготувати вигідну для мовця актуалізацію подальшої інформації, змусити слухачів оцінити її як життєво важливу, а основна ідея, яку приховано нав'язує мовець слухачам, така: «Ми разом, у нас загальне майбутнє, і благополуччя цього майбутнього залежить тільки від наших спільних дій, отже, ці дії необхідні».

У наведених далі реченнях відбувається актуалізація тактики аналіз – «мінус» стратегії на зниження. *e. g. To say that is the issue is to escape the real debate and hide in the comfort zone of the things ...* [5, p. 7].

У цьому тексті ми можемо визначити те, як спікер за допомогою подвійного використання прийому маскування асерції під пресупозицію імплікує думку, що все гарне залишилося в минулому («великою, сильною, незалежною наша держава вже була»), нав'язуючи при цьому ще й додаткову думку про силу й незалежність держави. При цьому суб'єкт-носії цієї думки не називається (використовується прийом усунення суб'єкта: не ясно, ким саме держава по праву вважалася великою). Відбувається відхід від конкретики, забезпечується вплив на свідомість слухачів: «Коли наша країна була сильною й незалежною?» Мовець не дає конкретної інформації, а уникає її шляхом використання конструкції («in times»). У результаті залишається незрозумілим,

який період історії має на увазі політик. Щоб слухачі ясніше усвідомили стан речей, для створення колоритної картини «times of difficulty» автор різко поляризує лексичні засоби. За допомогою оцінної лексики він вибудовує антитезу («Велика держава – Америка в найтяжчому стані»), завдяки якій уміло протиставляє незалежність великої держави в минулому важкому сьогоденню, використовуючи невизначеність лексеми «in times» і референтну віднесеність лексеми «now». Лексеми «сильна», «незалежна», «по праву великої держава» експлікують позитивну оцінку (у такий спосіб характеризується країна в минулому), вираз «in times of difficult» – негативну, а використання найвищого ступеня порівняння потрібне для позначення вищого ступеня прояву ознаки.

Крім того, негатив створюється завдяки використанню лексем: «nation», «country», «America». Маючи можливість вибору між ними, політик використовує в кожному конкретному випадку саме ту лексему, за допомогою якої можна висловити своє ставлення до предмета мови. Так, у момент опису «прекрасного минулого» політик актуалізує лексему «nation», коли ж потрібно висловити негативне ставлення до того, що відбувається сьогодні, обираються лексеми «country» або «America».

Висновки. Отож, спікер, сформувавши у свідомості слухачів певний ментальний простір, змушує слухачів тим самим некритично сприймати повідомлення й провокує на здійснення вигідних для цього політика вчинків.

Проведений дискурс – аналіз тексту виступів Дональда Трампа – дає змогу констатувати належність мовця до політичного дискурсу. Мовець досить очевидно демонструє інтенцію боротьби за владу, експлікуючи бажання спочатку заволодіти нею, а потім і втримати. Ця обставина (інтенція боротьби за владу) зумовлює наявність агональності, що структурує аналізований текст, і проявляється за допомогою обраного способу спілкування (здійснюваний мовцем вибір стратегій і тактик). Виходячи з вищезазначеного, ми можемо говорити про те, що мова кожного політичного діяча поєднує в собі всі три види стратегій прояву агональності. Перевага однієї з них відбувається на фоні інтенцій самого спікера, але, незважаючи на це, усі вони безпосередньо підсвідомо впливають на слухачів.

Кінцеве визначення характеру агональності відбувається вже після інтерпретації прагматичного контексту в термінах категорій когнітивної семантики, що дає можливість формулювати правила розуміння певного типу дискурсу та

прогнозувати дії в різних предметних ситуаціях. Запропонований спосіб інтерпретації контексту у сфері політичного дискурсу є виправданим у зв'язку з інтенсивним розробленням загальної

теорії мовної діяльності з урахуванням соціокультурних, когнітивних, прагматичних аспектів і може бути використаним для аналізу інших типів дискурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карасик В.И. О типах дискурса. Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 2000. С. 5–20.
2. Лосев А.Ф. История античной эстетики: Софисты. Сократ. Платон: монография. Москва, 1969. 195 с.
3. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: монография. Волгоград: Перемена, 2000. 368 с.
4. Шейгал Е.И. Структура и границы политического дискурса. Филология. Philologica. 1998. № 14. С. 22–29.
5. Trump J. Donald. A More Perfect Union: The Race Speech. Philadelphia, 2016. 17 p.